

ÎNCEPUTUL COLONIZĂRII BUCOVINEI ÎN PERIOADA ADMINISTRAȚIEI MILITARE (1774-1786)

Constantin Ungureanu

Răpind, în 1774, partea de nord-vest a Moldovei, numită apoi Bucovina, Imperiul Habsburgic a urmărit, în special, interese geostrategice, motivând această anexare prin necesitatea de a obține o legătură mai bună între Transilvania și Galiția, de curând anexată. Austria n-a evocat drept motiv pentru anexare caracterul național al acestui teritoriu, care s-ar fi deosebit de restul Moldovei. La 1774, Bucovina constituia o parte integrantă a Țării Moldovei, unde trăia o populație majoritară românească, dar și un număr însemnat de ruteni și huțani și, circa 5-7%, reprezentanți ai altor naționalități.

Primul recensământ austriac, al lui Spleny, din 1775 a înregistrat în teritoriul ocupat (inclusiv în satele care după convenția de la Balamutca din 1776 au fost redade Moldovei), 58 familii armenesti, 526 evreiești și 294 familii de țigani nomazi, ceea ce constituia doar 5,15% din totalul de 17047 familii¹.

Publicarea materialelor recensămintelor rusești din anii 1772-1773 și 1774² a permis prezentarea mult mai obiectivă și mai reală a structurii etnice a populației Bucovinei la momentul anexării. Prin folosirea metodei antroponimice s-au obținut trei estimări diferite despre populația Bucovinei de atunci, care însă nu se deosebesc esențial, fapt ce denotă eficiența utilizării metodei antroponimice, în cazul dat³.

Tabel nr. 1
Componența națională a populației Bucovinei la 1774

ETNIA	P. ȚUGUI		I POPESCU		C. UNGUREANU	
	Numărul	%	numărul	%	numărul	%
Români	54284	64,23	54174	65,42	40020	59,03
Ruteni	17125	20,26	17400	21,01	15690	23,14
Huțani	5975	7,07	5225	6,31	5715	8,43
Ruși	1065	1,26	-	-	1405	2,07
Evrei	2425	2,87	2425	2,93	2375	3,5
Armeni	435	0,51	400	0,48	275	0,41
Polonezi	460	0,54	460	0,54	-	-
Turci	70	0,08	70	0,08	40	0,06
Germani	20	0,02	20	0,02	110	0,16
Greci	-	-	-	-	40	0,06
Țigani	2655	3,14	2635	3,18	2100	3,1
Alții	-	-	-	-	30	0,04
TOTAL	84514	100	82809	100	67800	100

Deosebirile esențiale privind numărul populației totale se explică prin aceea că istoricul P. Țugui și sociolingvistul I. Popescu au inclus la Bucovina și unele sate (din zona Herței, ținutul Cernăuți și din ținutul Suceava), care inițial au fost ocupate de trupele austriece, dar care după

delimitarea hotarelor dintre Imperiul Habsburgic și Imperiul Otoman au fost retrocedate Moldovei⁴. Din analiza recensământului lui Spleny rezultă că din totalul de 290 localități cu 62 cătune, ocupate de trupele austriece în toamna anului 1774, după semnarea convenției de la Balamutca din 2 iulie 1776, 64 localități cu 10 cătune au fost restituite Moldovei⁵. M. Popescu-Spineni constata că în aceste 64 de sate cu 10 cătune locuiau atunci 13485 persoane, iar în teritoriul rămas sub stăpânirea austriacă – 71750 persoane⁶.

Potrivit calculelor lui P. Dimitriev, care a studiat detaliat componența numerică a populației Moldovei, conform recensămintelor rusești din 1772-1773 și 1774, Austria a anexat în 1774 un teritoriu de 10482 km², în care existau atunci 14489 case populate de circa 72500 locuitori, ceea ce constituia 14,6% din populația totală a Principatului⁷.

E discutabilă întrebarea despre proveniența persoanelor înregistrate în recensământul rusesc drept “șleahțe”. P. Țugu și I. Popescu estimează numărul total al polonezilor din Bucovina pentru anul 1774 la 460 persoane. În realitate, noțiunea de “șleahță”, utilizată în recensământul rusesc, nu avea un sens etnic ci social, fiind consemnată numai în satele răzășești și folosită uneori concomitent cu titulatura: mazili, ruptași sau răzeși (satele Lucaceni, Repușița, Vasileu, Coliști ...)⁸. Totodată, majoritatea șleahțelor aveau nume de familie de proveniență românească, iar de origine poloneză sau ruteană (ucraïneană) puteau fi numai șleahțele cu nume de familie ca Cernevschii, Verinschii, Dracinschii, Smolinschii, Nalivaica, Ivan Mariniuc.

Ținând cont de faptul că majoritatea șleahțicilor locuiau în satele răzășești din ținutul Cernăuți, de la hotarul cu Galiția (Vilauea – 14 capi de familie, Ivancăuți – 13, Carapciu pe Ceremuș – 10, Ispas – 9, Stănești pe Ceremuș – 8, Zamostie – 6...) ⁹, credem că la hotarul cu Polonia răzeșii se considerau nobili mărunți, se numeau aici după analogia cu țara vecină – șleahțici. Acesta nu era unicul specific al ținutului Cernăuți. Astfel, dacă în toate ținuturile Moldovei șeful administrației se numea pârcaľab, în ținuturile de hotar Cernăuți și Putna (din sud-vestul Moldovei) acest dregător se numea staroste¹⁰.

La începutul dominației habsburgice în Bucovina, practic nu se pomeneste nici de polonezi și nici de locuitori de religie romano-catolică în acest teritoriu. Primii polonezi au început să sosească în Bucovina după anul 1774, dar pe parcursul administrației militare (1774-1786) numărul lor era cu totul neînsemnat. Numărul polonezilor s-a mărit încet și în 1850 se ridica la 4008 persoane¹¹, ceea ce constituia doar 1% din totalul populației Bucovinei. De asemenea, am considerat mai reală cifra de 55 de familii armenesti (cca. 275 persoane) în Bucovina pentru anul 1774¹², cu atât mai mult că recensământul lui Spleny a înregistrat în Bucovina 58 familii de armeni. I. Popescu și P. Țugu au inclus în estimările lor și pe cei 25 armeni străini de la Suceava și 7 armeni străini din Cernăuți¹³.

În pofida inexactităților și a înfăptuirii incomplete a recensămintelor populației Bucovinei la momentul anexării, se poate afirma cu certitudine că în anii 1774-1775, în acest teritoriu trăiau (cu excepția românilor, a rutenilor și a huțanilor) circa 7% de alogeni, ceea ce era caracteristic și pentru alte ținuturi din Țara Moldovei. Ca regulă, evreii și armenii locuiau în târguri și se ocupau cu comerțul, iar țiganii – pe lângă curțile domnești, boierești și mănăstirești sau duceau o viață nomadă. Românii constituiau atunci majoritatea absolută a provinciei, fiind răspândiți pe suprafața întregii Bucovine. Rutenii și huțanii locuiau mai compact în extremitatea nord-vestică a Bucovinei, la hotarul cu Galiția și Pocuția, fapt firesc la orice hotar etnic.

Ocupând Bucovina, autoritățile austriece au promis că vor respecta statu-quo-ul tradițional și vechile legi moldovenești din această provincie. Dar, încă din perioada administrației militare, au fost încălcate aceste promisiuni. Reformele impuse de austrieci (secularizarea averilor mănăstirești și crearea Fondului Bisericesc Gr. Or. al Bucovinei, înființarea Episcopiei Bucovinei cu dependența ei ierarhică de Mitropolia sârbească de la Karlowicz, reorganizarea învățământului public) au contribuit, direct sau indirect, la creșterea numerică, rapidă a populației. La începutul anului 1786

trăiau în Bucovina 29102 familii sau 135494 locuitori¹⁴, adică în timp de numai 12 ani numărul populației din această provincie, practic, s-a dublat.

Acest spor brusc al populației Bucovinei s-a produs în principal din cauza imigrărilor intense în ținut a rutenilor și huțanilor din Galiția, precum și a românilor din Transilvania, Maramureș și din Principatul Moldovei. Însă, chiar din perioada administrației militare s-a început colonizarea noului ținut cu populație alogenă din alte provincii. Administrația generalului Enzenberg a organizat așezarea coloniștilor maghiari, lipoveni și germani în Bucovina, a susținut comunitatea armeană de la Suceava.

Majoritatea covârșitoare a imigranților ruteni și români care soseau din ținuturile învecinate, nu întemeiau sate noi, ci se stabileau în satele deja existente. Imigranții ruteni și huțani din Galiția și Pocuția se așezau îndeosebi în nord-vestul Bucovinei, fiind asimilată treptat populația românească de acolo. Mulți imigranți din Galiția au ajuns însă până în împrejurimile târgurilor Siret și chiar Suceava. La începutul administrației militare au apărut sau au fost repopulate de-a lungul graniței Bucovinei cu Moldova, îndeosebi în zona Siretului, un șir de sate, care nu au fost înregistrate în cadrul recensămintelor din anii 1774-1775. Astfel, în 1779, în satul Cerepcăuți, locuiau 73 familii, în satul Rogojești – 60, Chindești – 32, Negostina – 37, Mihuceni – 21, Gârbăuți – 16. Slobozia Gropana – 8 familii¹⁵. Ulterior, în zona Siretului, s-a format o enclavă ucraineană, iar în toate satele nominalizate, rutenii constituiau majoritatea populației. Administrația austriacă nu a fost implicată în repopularea sau întemeierea acestor sate și nu se cunoaște anul când imigranții ruteni s-au stabilit în aceste localități.

Probabil că inițial românii erau majoritari în aceste sate, dar ulterior ei au fost asimilați sau au plecat în alte localități. Un exemplu de rutenizare a localităților moldovenesti reprezintă satul Bălcăuți, de lângă orașul Siret. În 1784, în acest sat, unde deja locuiau nouă familii românești, au sosit 18 familii rutene. În martie 1785, la Bălcăuți s-au stabilit încă 52 familii românești, sosite din Moldova¹⁶. Inițial, la Bălcăuți se prevedea întemeierea unei colonii maghiare, satul fiind numit la început, și Laudonfalva. Deși la început acest sat era populat în majoritate de români, treptat, s-a rutenizat și la ultimul recensământ austriac, din 1910, aproape toți locuitorii erau ruteni¹⁷.

În anul 1784, pe malul Nistrului a fost întemeiată colonia ruteană Kreșciatek, unde până în 1783 existase o mănăstire. După R. Kaindl, în 1784 aici erau 10 gospodari¹⁸, iar potrivit conscripției parohiilor de la sfârșitul anului 1784, la Kreșciatek locuiau 29 familii¹⁹.

În perioada administrației militare, migrația rutenilor din Galiția avea loc de la sine, fiind provocată de condițiile social-economice mai bune din Bucovina. Până în 1779, aceste procese migraționiste au fost foarte însemnate și, practic, au fost controlate sau influențate de noile autorități habsburgice²⁰. În anul 1779 locuiau în Bucovina 23385 familii sau circa 116925 persoane²¹ față de numai circa 67000-73000 persoane în 1774.

Maghiarii.

Recensămintele din anii 1774-1775 nu au consemnat etnici maghiari în Bucovina. De altfel, atunci, practic, nu existau în acest teritoriu nici credincioși romano-catolici sau protestanți, la care ar fi putut să aparțină maghiarii. Ion Nistor susținea însă, că la Iacobești în perioada 1751-1774 s-au stabilit 62 de familii, iar la Țibeni pe parcursul anilor 1764-1774 – respectiv 49 familii maghiare²². Potrivit opiniei altor istorici însă aceste două colonii au fost întemeiate în iarna anului 1776-1777 de circa 100 de familii de secui, care au sosit din Moldova²³.

Deși nu este cunoscut sigur anul întemeierii coloniilor maghiare Iacobești (Fogodisten) și Țibeni (Istensegits), cert este că așezarea maghiarilor în Bucovina a început în timpul guvernatorului Spleny. Potrivit conscripției din 3 noiembrie 1778, atunci trăiau în Bucovina 1200 familii de emigranți ardeleni cu 5018 persoane (inclusiv 102 familii cu 431 secui)²⁴, ceea ce corespunde cu informațiile potrivit cărora cele două colonii au fost întemeiate de aproximativ 100 familii maghiare.

Referindu-se la această conscripție, istoricul austriac R. Kaindl susținea greșit că din 5018 emigranți ardeleni 1768 erau secui²⁵ (această cifră coincide cu numărul persoanelor care proveneau din regimentele de grăniceri).

Potrivit recensământului din anul 1779, la Țibeni locuiau 61 familii și la Iacobești – 63 familii²⁶ (inclusiv familii românești). Aceste două colonii s-au format de sine stătător, fără un sprijin direct sau indirect al administrației și nici nu se cunoaște exact anul întemeierii lor.

După numirea generalului Enzenberg, în anul 1778, în fruntea administrației militare, s-a început colonizarea organizată a maghiarilor în Bucovina. Încă înainte de izbucnirea tulburărilor țărănești din estul Transilvaniei, din anul 1761-1764, un număr mare de transilvăneni s-a refugiat în Moldova. Apogeul acestor emigrări a fost atins în timpul răscoalei și alături de români s-au refugiat în Moldova și un număr mare de maghiari (cu preponderență secui din regimentele de grăniceri). După anexarea Bucovinei, autoritățile habsburgice au încercat să-i întoarcă pe foștii supuși, aceștia însă refuzau să revină în Transilvania, fiindcă se temeau să nu fie extrădați vechilor stăpâni sau să fie înrolați în armată. În aceste condiții s-a propus stabilirea lor în Bucovina.

De colonizarea organizată a maghiarilor în Bucovina era preocupat însuși împăratul Joseph II. Printr-o scrisoare, de la 9 noiembrie 1783, către președintele Consiliului Aulic de Război Hadik, împăratul dădea ordin să fie trimiși în Moldova unii ofițeri cu misiunea de a-i căuta și a-i trimite peste graniță pe dezertorii ardeleni²⁷. În mai 1784, a plecat la Iași Josef von Bedeus, șeful cancelariei administrației de la Cernăuți, care urma să îl informeze pe secretarul austriac von Raicevich despre preconizata misiune. În septembrie 1784 a fost trimis în Moldova misionarul Martonfy, care trebuia, pe neobservate, să-i convingă pe maghiari să vină în Bucovina. Însă, această misiune era dificilă, deoarece dezertorii locuiau deja de zeci de ani în Moldova, aveau casele lor și erau necesari ca supuși atât boierilor, cât și domnului. Agenții austrieci erau priviți cu suspiciune și neîncredere atât de boieri, cât și de domnitor. Mulți maghiari, care locuiau în Moldova, nu erau dezertori din regimentele de grăniceri.

Primii dezertori maghiari au început să sosească la Suceava în toamna anului 1784²⁸. Strămutarea acestora în Bucovina a continuat pe parcursul întregului an 1785 și în prima jumătate a anului 1786. Primele 94 familii sau aproape 400 persoane, care au sosit în Bucovina până în ianuarie 1785, la început au fost cazate în 11 localități și anume: Fogodisten (35), Istensegits (23), Solca-Arbore (9), Liteni (8), Iaslovăț (6), Milișeuți (5), Ilișești (4), la Mitocul Dragomirnei, Suceava, Zaharești și Iacobenii câte o familie²⁹. Ei erau susținuți de administrație, li se permitea scutirea pe 5 ani de impozite, un pastor propriu și construcția unei biserici.

A treia colonie maghiară a fost întemeiată la propunerea lui Enzenberg pe teritoriul moșiilor Dornești și Pleșnița și i s-a dat denumirea Hadikfalva, în numele președintelui Consiliului Aulic de Război, ceea ce înseamnă satul Hadik. În primăvara anului 1785, s-au așezat la Hadikfalva aproximativ 140 de familii³⁰. Construcția caselor, însă, se desfășura anevoios și abia în octombrie 1786 s-a finisat construcția tuturor locuințelor prevăzute. Conteul Hadik, al cărui nume îl purta satul, a donat localnicilor material pentru construcție. Însă, curând, au apărut unele neînțelegeri între coloniști și, în lunile iulie și septembrie 1786, 33 de familii au părăsit satul³¹. În unele case s-au stabilit noi locuitori, dar totuși mai rămăneau încă 28 de case nepopulate³².

Mai puține informații s-au păstrat referitor la întemeierea coloniei Josefffalva. Într-un raport al lui Martonfy, către Consiliul Aulic de Război de la 16 septembrie 1785 se menționa că deja s-a început întemeierea satului Josefffalva și se prevedea așezarea aici a 60 de familii³³. Concomitent cu maghiarii, aici s-au stabilit și dezertori, ardeleni-români, astfel că Enzenberg propunea să se construiască la Josefffalva o biserică maghiară și una românească. Această colonie s-a format pe teritoriul fostei moșii Vorniceni, care anterior aparținuse mănăstirii Slatina și pe moșia Tolova, a

boierului moldovean Enache Cantacuzino. Ocupația principală a locuitorilor satului a fost creșterea vitelor.

În total, până la 14 mai 1786 au sosit 830 dezertori ardeleni maghiari (675 din regimentele de grăniceri și 155 supuși provinciali) cu 474 femei și 983 copii, în total 2287 persoane³⁴. La 14 mai 1786 Bedeus raporta că deja toate ținuturile Moldovei au fost cercetate, maghiarii au fost transportați și cu aceasta se încheia misiunea.

Ca urmare a creșterii numărului migranților maghiari, administrația ținutului a hotărât, către sfârșitul anului 1785, întemeierea unei noi colonii. Administrația domeniului Frătăuți a acceptat ca o astfel de colonie să fie întemeiată pe câmpia de la est de Frătăuți, adică în imediata apropiere a coloniilor Hadikfalva și Istensegits. A cincea colonie maghiară, numită Andreasfalva, s-a constituit la începutul anului 1786, ea fiind completată cu noi migranți până în luna mai. Administrația austriacă a susținut construcția acestei colonii, dar clădirea caselor se desfășura anevoios și în iulie 1787, 28 de familii au emigrat. În august 1787, existau la Andreasfalva numai 56 de gospodării³⁵.

Toți maghiarii care sosiseră până atunci în Bucovina, erau de religie romano-catolică. Însă, în mai 1786, au sosit la Suceava 40 de familii maghiare de confesiune reformată și temporar au fost adăpostite în localitatea învecinată – Șcheia. Acești coloniști au insistat să li se ofere un loc pentru întemeierea unei colonii separate. La propunerea directorului ținutal, Beck, s-a acceptat ca acești maghiari calvinisti să formeze o comunitate separată pe teritoriul satului Rarancea, care aparținuse mănăstirii Slatina, situat la nord-est de orașul Cernăuți. Nu se știe cu precizie când acești maghiari au plecat la Rarancea, cert este însă, că în octombrie 1786 lor li se repartizaseră deja loturi și lemn de construcție. În decembrie 1786, au fost înregistrate la Rarancea 121 persoane de confesiune calvinistă³⁶. Însă această colonie nu s-a dezvoltat din cauza izbucnirii războiului ruso-austro-turc (1787-1791). Deoarece acest sat se afla în imediata apropiere a graniței cu raiaua Hotin, maghiarii au părăsit localitatea și s-au așezat la Hadikfalva, Istensegits și Andreasfalva. Astfel, maghiarii de religie calvinistă nu au reușit să întemeieze o colonie aparte și au rămas să locuiască alături de conaționalii lor de religie romano-catolică.

Cu aceasta s-a încheiat stabilirea coloniștilor maghiari în Bucovina. După cum am menționat, până în mai 1786, au fost strămutați din Moldova în Bucovina 2287 maghiari, dar nu se cunoaște câți din aceștia au plecat în Transilvania. În acest număr nu sunt incluși acei maghiari care au sosit în Bucovina în iarna anului 1776-1777 și au întemeiat coloniile Fogodisten și Istensegits. Conform unei conșcripții de la începutul anului 1786, referitoare la locuitorii de religie catolică, atunci se aflau în Bucovina 702 familii cu 2136 maghiari ai acestei confesiuni, care erau repartizați pe localități astfel: la Istensegits – 276 familii cu 817 persoane; Hadikfalva – 224 familii cu 685 persoane; Fogodisten – 154 familii cu 449 persoane; Joseffalva – 48 familii cu 135 persoane³⁷ (atunci încă nu exista colonia Andreasfalva – n.n.). La această sumă se mai adaugă cele 27 de familii, care au sosit la 12 ianuarie 1786 și 40 familii reformate³⁸, care au sosit în luna mai a aceluiași an și temporar au locuit la Rarancea. În total, aceștia constituiau circa 70 de familii sau aproximativ 200 persoane, deoarece o familie maghiară consta atunci din aproximativ trei persoane.

Așadar, către mijlocul anului 1786 se aflau în Bucovina circa 775 de familii cu 2350 maghiari³⁹, dintre care 121 persoane erau de confesiune calvinistă⁴⁰. Dar, către mijlocul anului 1786, s-a produs o emigrare a unor maghiari colonizați, astfel că în vara anului 1787 existau 7 case pustii la Andreasfalva, 28 la Hadikfalva și 16 la Joseffalva⁴¹.

Lipovenii

Aceștia aparțineau unei secte religioase din Rusia și se mai numeau credincioși de rit vechi. Deoarece ei nu au acceptat reformele religioase, efectuate în Rusia de patriarhul Nikon, au început să fie prizonieri și au fost nevoiți să se refugieze în ținările învecinate. De la sfârșitul sec. al XVII-lea lipovenii s-au divizat în două comunități. O parte considerau că trebuie să aibă preoți și se numeau

“popovščiki”, o altă parte nu credeau în preoți și se numeau “bezpopovščiki”. Ulterior, din aceste două comunități s-au despărțit și alte secte.

Lipovenii s-au stabilit pe teritoriul Bucovinei încă pe timpul când acest ținut era parte componentă a Principatului Moldova. O astfel de colonie a existat până la războiul ruso-turc din 1768-1774 la Stupca, în sudul Bucovinei, însă nu este cunoscut anul întemeierii coloniei și nici numărul locuitorilor. Probabil că așezarea a fost destul de numeroasă, deoarece la 12 noiembrie 1783 generalul Enzenberg raporta Consiliului Aulic de Război, că de curând au sosit la Cernăuți doi lipoveni cu rugămintea de a li se permite întemeierea unei colonii cu lipoveni. Ei afirmau că reprezintă, cu aproximație, 100 de familii, care până la 1770 au locuit în acest ținut și apoi s-au refugiat în ținutul Hârlău, din cauza războiului⁴².

A doua colonie cu lipoveni a existat la Mitocul-Dragomirnei, care se mai numea Lipovan sau Sokalinci. Nici în privința acestei colonii nu se știe sigur când s-au stabilit lipovenii. Când a izbucnit războiul ruso-turc, toți acești lipoveni s-au refugiat, fiindcă se temeau să nu fie persecutați. În 1774, când Bucovina a fost ocupată de trupele austriece, nu existau în ținut lipoveni. Recensământul lui Spleny a înregistrat localitatea Lipovan Stupca, populată cu 6 familii⁴³, dar aceștia nu erau lipoveni, iar denumirea e numai o confirmare în plus, că până la război la Stupca a existat o colonie de lipoveni. La începutul dominației habsburgice o parte din lipoveni s-a întors la Mitocul-Dragomirnei, dar nici de data aceasta nu se poate afirma exact când a avut loc acest eveniment. Într-un raport al lui Enzenberg din 23 iunie 1784 se constata, că atunci locuiau la Mitocul-Dragomirnei 15 familii vechi din anul 1777 și 12 familii noi, așezate în ultimii ani⁴⁴. În acest document nu se spune că până la 1777 nu ar fi existat lipoveni în localitate, ci se concretizează numărul exact al acestora pentru acest an.

Când împăratul Joseph al II-lea a întreprins prima călătorie în Bucovina, el a făcut cunoștință și cu reprezentanții lipovenilor, promițându-le sprijinul său pentru așezarea de noi lipoveni în Bucovina, libertatea religiei și dreptul de a avea un preot propriu. Lipovenii erau categoric împotrivi ca preotul lor să se supună episcopiei ortodoxe din Bucovina. Principala ocupație a lipovenilor din Mitocul-Dragomirnei era comerțul. Însă, în noaptea dinspre 17 spre 18 aprilie 1787 toți lipovenii acestei localități au emigrat în Moldova⁴⁵. Se pare că motivul principal al acestei emigrări a fost lezarea intereselor lipovenilor de a face comerț cu orașul Suceava. În acest oraș exista o veche comunitate armeană, care obținuse unele privilegii de la însuși împăratul Joseph al II-lea, iar în 1786 Suceava a fost declarat oraș liber. Astfel, pentru a doua oară lipovenii au părăsit satul Mitocul-Dragomirnei.

Ca și Mitocul-Dragomirnei, colonia Climăuți s-a format pe teritoriul unei moșii mănăstirești. În conformitate cu contractul încheiat la 7/18 aprilie 1780 între mănăstirea Putna și reprezentantul lipovenilor Martin Lipovan se permitea stabilirea lipovenilor pe lângă pâraul Climăuți pe moșia Târnuca, numită și Moșeni. Potrivit acestui contract, pe lângă alte îndatoriri, fiecare familie trebuia să plătească anual mănăstirii câte 5 florini sau tot satul – 100 florini⁴⁶. J. Polek susținea că această colonie a fost întemeiată de către 20 de familii⁴⁷, sosite din Moldova. Generalul Enzenberg, care a vizitat această colonie în vara anului 1784, constata că aici locuiau 20 de familii vechi și 6 familii nu demult așezate⁴⁸. El mai relatează că în sat nu exista biserică, iar cel mai bătrân locuitor al satului se considera ca preot.

După secularizarea moșiilor mănăstirești și trecerea lor în proprietatea statului, contractul încheiat între lipovenii din Climăuți și mănăstirea Putna nu a fost recunoscut de administrație și a fost anulat. Începând cu luna aprilie 1785, lipovenii au fost obligați să plătească aceleași impozite ca și alți supuși, iar în 1790 tot satul plătea anual 300 de florini. Coloniile lipovene de la Mitocul-Dragomirnei și Climăuți s-au format fără contribuția administrației austriece, în urma unor contracte

încheiate cu mănăstirile Dragomirna și Putna. Lipovenii din aceste două colonii erau emigranți din Moldova, dintre care o parte deja au locuit în acest, ținut până la 1770.

După vizita împăratului Joseph al II-lea în Bucovina, a început colonizarea organizată a lipovenilor, aceasta însă s-a referit nu la emigranții din Moldova, ci la lipovenii din sudul interfluviului pruto-nistean (Basarabia), aflat sub administrație otomană. În toamna anului 1783, au sosit la Cernăuți doi reprezentanți ai lipovenilor din zona cursului inferior al Dunării (un oarecare Alexandru Alexeevici și Nikifor Larionov, însoțiți de un traducător maghiar Kowacz)⁴⁹, care doreau să se înțeleagă asupra condițiilor privind colonizarea lipovenilor în Bucovina. Ei susțineau că în zona Mării Negre trăiau circa 2000 de familii de lipoveni, majoritatea pescari și constructori de vase, care doreau să se stabilească în provinciile austriece. Printre aceștia erau și agricultori, care doreau să vină în Bucovina.

Inițial, acești doi reprezentanți s-au întâlnit cu Enzenberg și au discutat despre condițiile așezării lor, apoi au plecat la Viena, pentru a obține noi privilegii de la împărat. Ei au fost primiți în audiență de către Joseph al II-lea, la 5 și 9 octombrie 1783. În urma acestor întâlniri, împăratul a emis un ordin către președintele Consiliului Aulic de Război, contele Hadik, prin care se promitea lipovenilor libertatea religiei, scutirea de serviciul militar și pe un termen de 20 de ani – de impozite. Acest ordin a fost întărit printr-o patentă imperială, emisă la 10 octombrie 1783⁵⁰.

În conformitate cu dispozițiile primite, Enzenberg începuse pregătirile pentru primirea emigranților. El credea că va sosi în Bucovina un număr mare de lipoveni și era de părere că în zona Horaița (câmpia dintre orașele Siret și Suceava) s-ar putea întemeia 6-7 sate. Curând, însă, Enzenberg își schimbase părerea, arătând greutatea așezării unui număr mare de coloniști. Între timp, sporise rapid numărul populației Bucovinei (26485 familii sau 132425 locuitori în 1783)⁵¹, iar lipovenii doreau să formeze așezări separate și nu voiau să se stabilească în localitățile deja existente. La 7 și 14 iunie 1784, Enzenberg constata: "Eu scriam atunci (19 octombrie 1783 – n.n.) că în zona Horaița se pot întemeia 6-7 sate, fiindcă mi-a părut acest teritoriu nepopulat, fără ca să știu, că acest teritoriu aparține la 22 de sate..."⁵².

În aceste împrejurări, Enzenberg a propus lărgirea coloniilor lipovene deja existente și stabilirea acolo și a lipovenilor din Basarabia. Lipovenii de la Mitocul-Dragomirnei și Climăuți erau, însă, categoric împotriva acestei variante, deoarece ei erau din secte diferite. Din aceste considerente era necesară întemeierea unei noi colonii. Într-o discuție cu Storr, directorul districtului Suceava, Enzenberg a propus să fie întemeiată o colonie de lipoveni la nord de Vicov, pe un teritoriu care aparținea mănăstirii Putna și care, mai târziu, s-a numit Varnița. Pentru o altă colonie se prevedea satul Corcești. Între timp, până la 22 martie 1784, au sosit din Basarabia numai 10 familii de lipoveni⁵², care, temporar, au fost adăpostite la Suceava. La 22 aprilie, directorul districtului, Storr, i-a trimis pe acești lipoveni la Varnița și Corcești, pentru ca, pe loc, să ia cunoștință de condițiile de acolo. Aceștia au acceptat să se stabilească la Varnița, dar au cerut lărgirea teritoriului. La 13 mai Storr raporta că la Varnița s-au așezat în total 16 familii, trei flăcăi, un egumen și șase călugări⁵⁴. Unii țărani din Frătăuți și Vicov erau împotriva întemeierii acestei colonii, deoarece până atunci acest teritoriu era folosit ca imaș.

Curând, lipovenii au cerut lărgirea teritoriului satului, dar administrația a respins această cerere. Din această cauză, Alexeevici, împreună cu nouă familii au plecat, la sfârșitul lunii mai, la Hliboca. Acest sat aparținea atunci boierului Tadeuș Turcul și era locuit de circa 80 de familii, însă pe teritoriul moșiei mai era loc suficient pentru aproximativ 100 de familii. În curând Enzenberg, împreună cu Landenfels, directorul districtului Cernăuți, au plecat la Hliboca pentru a analiza situația coloniștilor. La 23 iulie 1784, Landenfels raporta că atunci se aflau la Hliboca 22 de familii lipovene, un egumen, șapte călugări și opt necăsătoriți⁵⁵, adică, practic toți lipovenii, care inițial, s-au stabilit la Varnița.

În curând au apărut unele neînțelegeri între Alexeevici și conaționalii săi și, în consecință, o parte din lipoveni s-a întors la Varnița. La acestea s-au adăugat și neînțelegerile cu boierul Turcul, care ceruse noi taxe pentru lemn. În iarna anului 1785-1786, toți lipovenii de la Hliboca s-au întors la Fântâna Albă (Varnița), unde s-au stabilit definitiv. La 1786, în această colonie locuiau 30 de familii⁵⁶.

Astfel, către sfârșitul administrației militare, existau în Bucovina trei colonii lipovene: Mitocul-Dragomirnei și Climăuți, întemeiate pe moșiile mănăstirești fără contribuția administrației și locuite de emigranți din Moldova și Fântâna Albă – întemeiată în 1784-1785 de către lipoveni din zona Mării Negre. În vara anului 1784, când Enzenberg a vizitat toate coloniile lipovene, în Bucovina se numărau 75 de familii⁵⁷. În 1786, la Mitocul-Dragomirnei locuiau 27 de familii, la Climăuți – 26 de familii, iar la Fântâna Albă – 30 de familii, în total 83 de familii sau circa 400 de locuitori.

Germanii

Când Bucovina a fost ocupată de trupele austriece, în acest ținut practic nu existau locuitori germani sau numărul lor era cu totul neînsemnat. Despre populația de atunci J. Polek scria: “de asemenea deja atunci existau două colonii germane: localitatea Gartenberg sau Sadagura, întemeiată în anul 1770 de către Peter Freiherr von Gartenberg și Prelipcea, care avea o vechime de 10 ani, dar care atunci deja se afla în totală decadere”⁵⁸.

La Prelipcea (sat pe malul Nistrului) s-au stabilit, în 1760, nemți protestanți și aici urma să fie construită o fabrică de postav. Însă, între acești coloniști au apărut neînțelegeri, iar domnul Moldovei, Alexandru Ghica, a preferat să transfere această fabrică lângă Iași. În curând a izbucnit războiul ruso-turc, care a contribuit și mai mult la decăderea acestei colonii. În 1782 mai locuiau patru familii nemțești în acest sat⁵⁹, iar în decembrie 1786 – numai cinci protestanți de confesiune luterană⁶⁰. Războiul ruso-turc din 1768-1774 a contribuit însă la întemeierea satului Sadagura. Pentru a putea plăti solda soldaților, armata rusă avea nevoie de o monetărie. În acest scop a fost chemat Peter Freiherr von Gartenberg, cu contribuția căruia a fost întemeiată, în toamna anului 1770, o monetărie în apropiere de târgul Cernăuți, pe o parte a teritoriului satului Rohozna și a moșiei Jucica. La această monetărie au lucrat specialiști germani și evrei. Când au intrat trupele austriece în Bucovina, această monetărie fusese deja desființată.

Este greu de apreciat cu exactitate numărul germanilor de atunci din Sadagura. Recensămintele rusești nu au înregistrat populația acestui sat, iar catagrafia lui Spleny din 1775 nu a consemnat nici o familie germană în Bucovina. Probabil că majoritatea nemților au plecat odată cu desființarea monetăriei ori s-au împrăștiat prin alte localități. În schimb, numărul evreilor s-a mărit neconținut la Sadagura și în secolul al XIX-lea ei constituiau majoritatea populației din acest târg.

Odată cu instalarea dominației austriece, au început să sosească și primii germani, în Bucovina. La început, aceștia erau reprezentanți ai armatei, diferiți funcționari și reprezentanți ai administrației, negustori, meseriași... Majoritatea din ei se stabileau în orașele Cernăuți, Suceava, Siret și în unele sate mai importante.

Chiar de la ocuparea Bucovinei, se propunea întemeierea unor colonii cu țărani germani. În privința modului de colonizare a Bucovinei părerile funcționarilor austrieци erau diferite. Generalul Spleny și inginerul J. Budinszky doreau înfăptuirea unei colonizări prin garantarea libertății religioase, stimulând mai ales pe țăranii uniți din Galiția. Guvernatorul Enzenberg susținea necesitatea sporirii populației Bucovinei, dar nu în dauna altor provincii austriece, ci pe seama țărilor vecine (în primul rând a Moldovei – n.n.) și pe baza sporului natural al populației⁶¹. În timpul primei sale vizite în Bucovina, în vara anului 1783, împăratul Joseph al II-lea declara: “colonizarea acestui ținut este de cea mai mare importanță, dar acest proces trebuie să se efectueze cu cât mai puține cheltuieli din vistieria statului”⁶².

În anii 1782-1783, a existat primul plan mai concret de colonizare a unui număr mare de țărani germani în satele din zona dintre Prut și Nistru. Adeptul principal al acestei colonizări era inginerul J. Budinszky, care, în 1782, a efectuat cartografierea economică a 40 de sate din acea zonă. În vara anului 1782, el își exprima părerea că în această zonă ar putea fi așezate 3000-4000 de familii de nemți⁶³. Enzenberg, în principiu, nu era împotriva acestei colonizări, dar se limita la posibilitatea așezării a circa 400 de familii⁶⁴. Această poziție a generalului Enzenberg se explica prin faptul că atunci era foarte mare numărul emigranților din Galiția și Moldova, iar o așezare organizată a nemților ar fi fost prea costisitoare, deoarece, în majoritatea cazurilor, țăranii săraci doreau să se stabilească în Bucovina.

Între timp, la 25 ianuarie 1783, J. Budinszky a prezentat lucrarea sa *Descrierea Bucovinei*, scrisă pe baza cartografierii economice a 40 de localități. El își exprima părerea că în aceste localități puteau fi așezate 1992 familii și anume: la Zastavna – 245, la Coțmani și Lascovka (împreună) – 241, la Verencianca – 198, la Kisălău – 124, la Valeva – 113 familii etc⁶⁵. Aceste cifre erau, însă, exagerate, iar migrația masivă din provinciile vecine făcea și mai puțin posibilă o colonizare a nemților în această zonă.

Până la urmă a fost sistată colonizarea germanilor în zona dintre Prut și Nistru. Căuzelor deja menționate ale acestei eșuări li se adaugă și altele de ordin economic și social: în această zonă a Bucovinei nu existau păduri, iar lemnul necesar pentru construcția caselor trebuia pregătit și transportat din zona Câmpulung-Rusesc; lipseau brațele de muncă pentru înfăptuirea acestor lucrări; această colonizare ar fi fost prea costisitoare.

Între timp, colonizarea țăranilor germani a început în Bucovina pe altă cale. La 25 iunie 1782 au sosit la Cernăuți două familii nemțești sărace cu 12 copii, din Banat, și au fost așezate în casele nepopulate de la Roșa. Încă nu se hotărâse definitiv soarta acestor familii, când, în octombrie 1782, au sosit la Cernăuți încă 11 familii, însoțite de 26 de copii⁶⁶. În total au venit din Banat în Bucovina 22 de familii de țărani germani. La 24 octombrie 1783, locotenentul Deckert, care era responsabil de problemele colonizării, raporta: "Coloniștii din Banat au fost așezați în următoarele localități: la Molodia – 13 familii (înființează cătunul Franzthal – n.n.), la Mitocul-Dragomirnei – 3, la Cernăuți, Roșa și Jucica – câte 2 familii"⁶⁷. Toți germanii aceștia erau de religie romano-catolică.

Aceste 22 de familii germane au fost susținute activ de administrația austriacă, primind ajutor gratis, în valoare de 250490 florini, și ajutor sub formă de împrumut, totalizând 540470 florini, din care coloniștii au înapoiat numai 269575 florini⁶⁸. Potrivit unui raport din 19 noiembrie 1783, atunci locuiau la Jucica și Mitocul-Dragomirnei câte două familii germane, la Cernăuți a rămas o singură familie, iar una s-a mutat la Roșa, unde erau acum trei familii. La Roșa s-au stabilit treptat încă 15 familii nemțești, iar la Molodia din 13 familii au rămas 10⁶⁹.

Cea mai veche colonie germană din Bucovina se numește Iacobenii și a fost înființată în munții din sud-vestul Bucovinei, în apropiere de Vatra-Dornei. Chiar din timpul guvernării generalului Spleny mai mulți specialiști au început să cerceteze munții Bucovinei și în curând au descoperit zăcămintele de fier lângă Fundul-Moldovei și Iacobenii. Pentru prelucrarea acestor zăcămintele s-a hotărât în 1782 întemeierea primei colonii cu mineri germani. Primii coloniști germani au sosit la Iacobenii în 1784 și erau originari din nordul Ungariei (comitatul Zips, în prezent pe teritoriul Slovaciei). Numărul lor a fost completat cu noi coloniști. Astfel, în 1786-1787 au sosit 30 de persoane (25 bărbați și 5 femei) de religie protestantă⁷⁰.

Nu se cunoaște, cu precizie, numărul locuitorilor germani din această colonie către sfârșitul administrației militare. La începutul anului 1786, la Iacobenii, au fost înregistrate 14 familii (71 locuitori) de religie romano-catolică⁷¹, care, fără îndoială, erau germani. Însă majoritatea coloniștilor germani de la Iacobenii au fost de confesiune protestantă. Într-un articol din ziarul *Neuland* se scria că în colonie s-au stabilit 430 de persoane⁷², dar nu este clar la care an se referă aceste cifre. Colonia

Iacobeni s-a format în anii 1784-1786, fiind completată cu noi coloniști până către sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Deși s-au păstrat numeroase informații despre colonizarea germanilor în Bucovina, nu se poate constata cu precizie numărul total al nemților din ținut către sfârșitul administrației militare. În schimb, există, pentru anul 1786, informații exacte referitoare la numărul populației de religie romano-catolică și protestantă. Deoarece numărul polonezilor și slovacilor era atunci în Bucovina cu totul neînsemnat, nu încapă nici o îndoială că la aceste două confesiuni aparțineau atunci numai nemții și maghiarii. J. Polek afirma, într-un articol, că, la începutul anului 1786, au fost înregistrate în Bucovina 1039 familii sau 3609 locuitori de religie romano-catolică. Dintre aceștia 2136 erau maghiari, deci mai rămăneau încă 1473 persoane care, fără îndoială, erau germani (în districtele Cernăuți – 849 persoane, Suceava – 451, Siret – 103 și în districtul Vijnîța – 70 de persoane)⁷³. Repartizați pe localități cei mai mulți romano-catolici locuiau la: Cernăuți – 358 persoane, Suceava – 187, Sadagura – 157, Boian – 107, Molodia – 72, Iacobeni – 71, Roșa – 60, Coțmani – 49, Siret – 39 persoane etc⁷⁴.

În același articol, a fost totalizat și numărul militarilor de religie romano-catolică. Astfel, atunci se aflau în Bucovina 3302 militari catolici⁷⁵. Militarii însă nu erau incluși atunci în numărul total al populației, de aceea acest număr de catolici nu poate fi luat în considerație. Tot atunci, au început să sosească în Bucovina și coloniști protestanți. În decembrie 1786, au fost înregistrați, în toată Bucovina, 228 protestanți de confesiune calvină și luterană⁷⁶, dintre care 121 de maghiari calviști locuiau la Rarancea⁷⁷. Ceilalți erau protestanți germani (inclusiv la Suceava – 21, Cernăuți – 19, Stroești – 15, Siret – 13, Sf. Onufrie – 9, Roșa și Sadagura – câte 8 persoane...) ⁷⁸. J. Polek afirma că în 1786 locuiau la Cernăuți 31 de evanghelici⁷⁹.

Într-un articol anterior, constatăm greșit că (exceptând protestanții maghiari și evanghelici de la Cernăuți), probabil, majoritatea celorlalți protestanți locuiau, în 1786, la Iacobeni⁸⁰. În realitate, în decembrie 1786, încă nu erau protestanți în această colonie, iar în iulie 1787, au fost consemnați la Iacobeni 30 de luterani⁸¹. Așadar, în 1786 la Iacobeni locuiau 71 de germani romano-catolici, iar coloniștii protestanți s-au stabilit ulterior aici.

În concluzie, se poate constata, cu aproximație, că, în 1786 se aflau în Bucovina 1473 germani romano-catolici și 107 protestanți, adică, în total, 1580 de persoane. Este foarte puțin probabil că ar fi existat la acea vreme în Bucovina polonezi și slovaci. Funcționarii polonezi au început să pătrundă mai masiv în Bucovina numai după alipirea acesteia la Galiția, iar primii coloniști slovaci au venit în Bucovina la sfârșitul secolului al XVIII-lea. De asemenea, este bine cunoscut că toți românii și marea majoritate a rutenilor și huțanilor erau ortodocși, iar o mică parte dintre ruteni erau catolici.

Evreii

Despre evrei s-au păstrat foarte multe documente și informații, care permit determinarea cu exactitate a numărului lor. În majoritatea recensămintelor numărul evreilor era prezentat într-o rubrică aparte, de aceea se cunoaște exact nu numai numărul lor dar și localitățile unde locuiau. Pe parcursul întregii dominații austriece, evreii nu au fost recunoscuți ca naționalitate aparte, de aceea numărul lor se determină prin apartenența la religie. Eugen Glück a publicat recent un articol detaliat despre evreii din Bucovina în perioada 1774-1786⁸².

Evreii erau răspândiți în Bucovina încă de când acest teritoriu făcea parte din Principatul Moldova. Totuși, numărul lor a început să crească mai intens în preajma anexării Bucovinei de către Austria. Recensământul lui Spleny a înregistrat, în 1775, în Bucovina, 526 familii de evrei⁸³, dar numărul lor trebuie considerat puțin mai mic, fiindcă aceste date se referă și la localitățile care, după convenția de la Balamutca, au fost retrocedate Moldovei. De asemenea, recensământul rus din 1774 i-a înregistrat pe evrei aparte. În urma analizei efectuate, s-a constatat că atunci locuiau în Bucovina

475 de familii sau 2375 evrei⁸⁴ (inclusiv la Cernăuți 100 familii, la Suceava – 105 familii, la Vijnița – 71 familii)⁸⁵, adică mai mult de jumătate din numărul evreilor care locuiau în aceste trei localități. Cei mai mulți evrei locuiau în ținutul Cernăuți, în total 353 familii. În același timp, în ținutul Câmpulung Rusesc a fost înregistrată numai o singură familie; în ținutul Câmpulung Moldovenesc – 12 familii (inclusiv 10 familii la Câmpulung), iar în ținutul Suceava – 109 familii, dintre care 105 în târgul Suceava⁸⁶.

Cea mai plauzibilă cifră, privind numărul evreilor din Bucovina, pare a proveni din conscripția întocmită de austrieci la mijlocul lunii decembrie 1776. Potrivit acestei conscripții atunci locuiau în Bucovina 650 de familii evreiești sau 2906 persoane. Din acestea, 206 familii (986 persoane) s-au stabilit pe teritoriul Bucovinei înainte de anul 1769; 298 familii (1346 persoane) au venit în Bucovina în timpul războiului ruso-turc; în sfârșit, 146 de familii sau 574 persoane s-au așezat aici după anul 1774⁸⁷. Din aceste date exacte, reiese că în 1774 locuiau în Bucovina 504 familii sau 2332 evrei. În 1774 numai la Cernăuți, Suceava, Siret, Sadagura și Vijnița locuiau 1008 evrei (43,2%), iar în 1776 în aceleași localități trăiau 1180 sau 40,6% din totalul evreilor bucovineni⁸⁸. În urma acestor imigrări, proporția populației evreiești, față de întreaga populație a Bucovinei devenise mai mare decât în alte provincii habsburgice. În același timp (1786 n.n.), în alte provincii ale imperiului, situația evreilor se prezenta astfel: în Silezia erau 812 familii, în Görz și Gradiska – 398, în Austria Inferioară – 337, în Tirol – 57, și în celelalte provincii - 6111 familii⁸⁹.

Generalul Spleny a promovat o politică tolerantă față de evrei, menținând vechile structuri organizatorice ale populației evreiești. Evreii au rămas organizați în comunități autonome proprii, numite "Kahale"⁹⁰. Totodată, încă din primii ani ai dominației habsburgice evreii au fost impuși la noi impozite și restricții. În anul 1776, li s-a interzis boierilor să primească evrei străini pe pământul lor. Situația evreilor s-a deteriorat simțitor în perioada guvernării generalului Enzenberg (1778-1786). El a promovat o politică intolerantă față de evrei, având ca scop reducerea numărului lor. Enzenberg considera activitatea economică a evreilor ca dăunătoare, avea obiecții față de faptul că arendașii evrei dețineau sate întregi și au monopolizat, în bună parte, meseriile practicate în Bucovina. Totuși, în primii ani, Enzenberg nu a reușit să reducă numărul evreilor din Bucovina. Potrivit conscripției din anul 1780, din 26062 familii, care se aflau atunci în Bucovina, 1069 familii, sau 4,1% din totalul populației, erau evreiești, adică mai multe decât în 1776 cu 419 familii⁹¹.

În 1781, administrația bucovineană a primit o rezoluție de la Consiliul Aulic de Război, în care se cerea, în mod categoric, ca toți evreii imigranți în Bucovina după anul 1769 să fie expulzați din ținut. Pentru executarea acestei dispoziții, s-a format la Cernăuți o comisie, sub președinția lui Enzenberg, care avea sarcina de a întocmi lista diverselor categorii de evrei. Potrivit conscripției întocmite în anul 1782, au fost înregistrate, printre evrei, 1284 persoane active (inclusiv 388 cârciumari, 240 meseriași, 133 diferiți comercianți, 82 arendași de moșie, 79 slujbași ai comunităților, 5 diferiți intelectuali, numai 6 agricultori, 223 slugi și 98 de slujnice de aceeași etnie, 30 cu alte ocupații)⁹², adică evreii reprezentau pentru Bucovina un însemnat potențial economic, îndeosebi în domeniul comerțului și meseriilor.

Comisia condusă de Enzenberg a hotărât ca evreii care se ocupau cu comerțul și meșteșugurile, să fie concentrați în principalele localități din ținut, iar în sate urmau să rămână numai acei evrei, care doreau să se ocupe cu agricultura, restul, cu excepția evreilor înstăriți, urmau să fie retrimiși la locurile lor de origine⁹³. La 24 februarie 1782, Enzenberg a emis un ordin în care se arăta că evreii stabiliți în Bucovina, după anul 1769, și care plătesc mai puțin de 4 guldeni impozit la stat, să fie expulzați peste hotare⁹⁴. În temeiul acestei dispoziții, în cursul lunilor martie și aprilie 1782 au fost silite să emigreze 365 familii, care constau din 1210 persoane (646 bărbați și 564 femei)⁹⁵. Conform datelor oficiale, pentru luna decembrie 1782, locuiau în Bucovina 26766 familii, dintre care 747 familii evreiești (2,79%)⁹⁶.

Cu aceasta, însă, nu s-a încheiat expulzarea evreilor. Atât Enzenberg cât și forurile militare superioare veneze au pledat pentru continuarea relegării evreilor. Se susținea că meșteșugarii evrei puteau fi înlocuiți cu meseriași germani și se propunea să fie menținuți numai acei negustori care practicau un comerț util. Enzenberg a insistat să fie admiși numai acei agricultori evrei, care lucrau singuri pământul.

Evreii au încercat să-și apere propriile interese și în vara anului 1782, o delegație a plecat la Viena⁹⁷. Delegația a depus un memoriu la împărat, prin care a cerut să fie sistate noile expulzări. Memoriul evreilor din Bucovina nu a avut însă efectul scontat, ei fiind impuși la noi impozite și restricții.

În primăvara anului 1783, o comisie militară a fost însărcinată să întocmească o clasificare a tuturor familiilor evreiești. Au fost verificate 672 familii evreiești, care au fost împărțite în patru categorii de ocupații (392 familii în agricultură, 111 – în comerț, 101 – meșteșugari și 68 familii cu alte ocupații)⁹⁸. În realitate, cea mai mare parte a celor repartizați la munca agricolă anterior nu au practicat o activitate de acest gen. La 2 aprilie 1783, Enzenberg a emis o ordonanță prin care a cerut ca familiile evreiești repartizate în agricultură trebuiau, în timp de șase săptămâni, să se mute la sate, în caz contrar ele își pierdeau dreptul de a rămâne în Bucovina⁹⁹.

Evreii au încercat să protesteze împotriva acestei hotărâri, iar cu ocazia vizitei împăratului Joseph al II-lea în Bucovina, în luna iunie 1783, au fost înmânate suveranului mai multe petiții evreiești, dar care nu au avut nici un efect. Împăratul și-a exprimat opinia în privința evreilor astfel: "Evreii trebuie sau să devină buni negustori și meseriași, sau să se ocupe cu agricultura, în caz contrar ei trebuie să plece din ținut"¹⁰⁰.

Stimulat de poziția fermă a suveranului, Enzenberg a ordonat, la 15 iulie 1783, expulzarea celor 255 de familii evreiești care au refuzat să execute dispoziția de a se muta la sate ca agricultori. Aceste familii de evrei au plecat în Principatul Moldova și în raiaua Hotin¹⁰¹. Ca rezultat al noilor măsuri, întreprinse împotriva evreilor, numărul acestora s-a micșorat, până la sfârșitul anului 1785, la numai 175 de familii, ceea ce constituia doar 0,6% din totalul populației, care era reprezentată de 29102 familii¹⁰².

Această atitudine "dușmănoasă" a administrației bucovinene față de evrei avea în principal un substrat economico-financiar și social. Administrația austriacă era cointerесată în mărirea numerică a populației Bucovinei, dar cu condiția ca aceștia să plătească regulat impozitele și să aducă un profit maxim statului. Evreii, însă, începeau să joace un rol tot mai însemnat în economie, se îmbogățeau pe contul țăranilor și, de multe ori, reușeau să se eschiveze de la plătirea impozitelor necesare. Însă treptat, mulți evrei, majoritatea din Galiția, au început din nou să vină în Bucovina, deoarece impozitele de aici erau mai mici iar populația Bucovinei era scutită de serviciul militar. La 1 noiembrie 1786 au fost consemnate în Bucovina 308 familii evreiești¹⁰³.

Armenii

Pentru prima dată armenii au venit în Țara Moldovei în secolul al XIV-lea. Armenii din Suceava păstrau încă din 1781 o carte de rugăciuni, în care era însemnat că ei au venit în Moldova cu 460 de ani în urmă, adică în anul 1321¹⁰⁴ – anterior întemeierii Țării Moldovei. Un număr mare de armeni s-a stabilit în Moldova în timpul domniilor lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare. Către sfârșitul secolului al XV-lea, existau la Suceava circa 700 de case populate de armeni. În nordul Moldovei, mai era populat parțial de armeni și orașul Siret.

Dar, către sfârșitul secolului al XVII-lea a scăzut brusc numărul armenilor din Moldova. Ei au fost învinovați de către domnitorul Gheorghe Duca (1669-1672), că ar fi participat la un complot împotriva lui. În consecință, un număr mare de armeni (inclusiv oameni din Suceava și Siret), în frunte cu episcopul Mennas, au emigrat în Transilvania. Acolo ei au fost primiți prietenos

de Mihail I Apafi (1661-1686) și au întemeiat orașele armenopolis și Elisabetopolis¹⁰⁵. Principala ocupație a armenilor era comerțul.

Recensământul austriac din 1775, al lui Spleny, a consemnat în Bucovina 58 familii de armeni¹⁰⁶, care locuiau cu preponderență în târgul Suceava. Catagrafia rusă, din 1774, a înregistrat la Suceava 55 armeni și “25 armeni străini”, iar la Cernăuți “7 armeni străini, casele cărora se aflau la Sneathin, iar dughenile lor la Cernăuți”¹⁰⁷. Probabil că toți armenii aceștia, înregistrați ca străini, după ocuparea Bucovinei au rămas în aceste orașe. Istoricul R. Kaindl susținea că în 1775 trăiau la Cernăuți 4 familii armeano-catolice¹⁰⁸.

Armenii au fost susținuți de guvernatorii Spleny și Enzenberg. Până în anul 1779, a sporit numărul lor în Bucovina, în general, și în Suceava, în special, la 131 de familii sau 655 de persoane¹⁰⁹. Ignaz Luca scria despre locuitorii orașului Suceava următoarele: “În 1779 locuiau la Suceava 200 de familii moldovenești, 131 armenie, 80 grecești și 116 evreiești, în total 527 de familii sau 2635 persoane”¹¹⁰.

Consiliul Aulic de Război era la fel de cointerestat în creșterea numărului armenilor și a susținut cerințele lor de a întemeia o colonie armeană. Cu acest scop, prin intermediul comandamentului general galițian, s-au dus tratative cu armeanul Nikolaus Nikorovici, care locuia la Lemberg (Lvov) și era un comerciant bogat și vestit. De asemenea, împăratul Joseph al II-lea s-a întâlnit cu Nikorovici în timpul călătoriei sale în Galiția. Până la urmă nu s-a convenit la întemeierea unei colonii de sine stătătoare, dar armenilor din Suceava li s-au promis diferite privilegii pentru dezvoltarea comerțului. În 1786, Suceava a fost declarat oraș liber.

Multe moșii și sate erau arendate atunci de către armeni. Potrivit unui document cu privire la localitățile Bucovinei, în anul 1780 erau consemnați următorii arendași armeni: Ivan Kapri în Băișești, Iacobești și Măreței; Nicolai Kapri la Todirești; Bogdan Moysa la Calafindești, Negostina și Șerăuți; Anton Pruncul la Șcheia; Bogdan și Luca Botușa la Romanesti și Dărmănești. Moșiile Hliboca, Cadobești, Oprișeni, Panca și Pohorlăuți erau arendate de armenii din Galiția. Armeni galițieni erau și frații Johann și Ștefan Bogdanovici, care în anul 1781 au cumpărat de la boierul moldovean Paladi moșia Orășeni¹¹¹.

Toți armenii din Suceava aparțineau bisericii armeano-gregoriene, constituiau o comunitate aparte și se subordonau Episcopiei din Anatolia. Religia lor a fost recunoscută oficial de împăratul Joseph al II-lea în timpul călătoriei sale prin Bucovina.

În Bucovina erau și armeni de religie catolică, care locuiau mai mult în nordul provinciei, cu precădere la Cernăuți. Inițial, numărul lor era cu totul neglijabil față de numărul grupelor din Câmpia armeano-catolică i-au depășit, treptat, numeric pe armenii-gregorieni.

Storr, directorul ținutului Suceava, raporta, la 16 iunie 1787, că atunci locuiau în ținut 141 de familii armenie, care constau din 714 persoane (363 bărbați și 351 femei)¹¹². Ținând cont de faptul că atunci locuiau răzleț în ținutul Cernăuți și armeano-catolici, putem presupune, că, în 1786, existau în Bucovina, cu aproximație, 150 de familii armenie de ambele confesiuni sau circa 750 de persoane.

Țigani

Când Bucovina a fost ocupată de Austria, aici se aflau două grupe mari de țigani: cei care aveau un loc permanent de trai și țiganii nomazi. Țiganii așezați erau robi ai domnului, boierilor și ai mănăstirilor. Recensământul lui Spleny a consemnat 294 de țigani nomazi¹¹³, numărul țiganilor robi era însă mult mai mare.

Catagrafia rusească, din 1774, a înregistrat 420 de familii de țigani, majoritatea stabilite în sudul Bucovinei¹¹⁴. În ținutul Cernăuți, trăiau 44 de familii, dintre care la Lujeni – 12 familii, la Hlinița și Bănila de Jos – câte 6 familii, la Cernăuți – 4 familii. Majoritatea țiganilor locuiau în ținutul Suceava (321 de familii), cu preponderență la mănăstirile Putna – 87, Moldovița – 35, Solca – 23, Dragomirna – 21, Humor – 20, Voroneț – 18, la Suceava – 39 de țigani ai mitropoliei, la

Rădăuți – 30 ai episcopiei, precum și în satele Rușii – 25, Liteni – 12, Stupca – 11, Costâna – 10 familii¹¹⁵. A. Ficker susținea că, în 1776, se aflau în Bucovina 534 de țigani așezați și 242 nomazi¹¹⁶. J. Polek afirma, însă, că aceste date se referă la anul 1780¹¹⁷.

Când împăratul Joseph al II-lea se afla în Bucovina, prin ordinul său din 19 iunie 1783 a declarat eliberarea țăganilor din robie. Această eliberare s-a efectuat treptat, țăganii devenind țărani liberi, majoritatea însă fără proprietate. Concomitent cu eliberarea țăganilor din robie s-a efectuat și secularizarea moșilor mănăstirești. Majoritatea țăganilor robi trăiau pe lângă mănăstiri, iar acum serviciile lor nu mai erau necesare. De aceea mulți țigani au emigrat împreună cu egumenii și călugării mănăstirilor în Moldova ori s-au alăturat la țăganii nomazi. Cu excepția țăganilor, care imediat după desființarea mănăstirilor au emigrat în Moldova, în anul 1785 au fost consemnate în domeniul administrativ Frătăuți 156 familii, domeniul Ilișești – 64, domeniul Sf. Ilie – 32, în total 252 familii de țigani¹¹⁸. Un document din 19 mai 1787 conținea o conscripție, potrivit căreia se mai aflau atunci în Bucovina 423 țigani robi. Dintre aceștia, 118 se aflau la episcopia de la Rădăuți; 62 pe moșia Milie lui Nastase Flondor, 36 la Ciatorăia lui Mihalachi Giurgiuvan, 33 la Mosoriuca lui Manole Potlog, 26 la Costâna lui Ilie Cârstea, 22 la Călinești, a lui Ion Calmuțchi, și 22 la Berbești, a lui Ion Calmuțchi “junior”, 19 la Bănila lui Gafenko¹¹⁹.

Așezarea țăganilor nomazi s-a efectuat foarte lent, fiindcă ei se deprindeau greu cu noul mod de viață. Conducerea austriacă a dat ordin, ca țăganii nomazi să fie expulzați peste hotare, iar cei ce voiau să rămână, trebuiau să se ocupe cu agricultura sau să posede o meserie. În anul 1800, au fost înregistrate, în Bucovina, 627 familii de țigani așezați, care constituiau circa 2500 persoane¹²⁰. Se poate presupune că, spre sfârșitul administrației militare, locuiau în Bucovina 2000 de țigani. Din cauza modului de viață seminomad și a lipsei unor date statistice oficiale este greu de precizat mai exact numărul țăganilor de atunci.

Așadar, încă din perioada administrației militare a început colonizarea Bucovinei cu etnici străini, dar numai după anul 1783, adică după prima vizită a împăratului Joseph al II-lea în Bucovina, acest proces a început să fie dirijat și stimulat nemijlocit de către autoritățile habsburgice. Încă din perioada guvernării lui Spleny (1774-1778), au fost întemeiate coloniile maghiare Fogodisten și Istensegits și coloniile cu lipoveni de la Mitocul Dragomirnei și Climăuți, dar administrația militară nu s-a implicat în formarea acestor colonii și nici nu se cunoaște cu certitudine anul constituirii lor. Cea mai bruscă sporire a populației Bucovinei s-a produs până în anul 1779, acest proces fiind haotic și total necontrolat sau influențat de către autoritățile militare. În această perioadă s-a produs o imigrare masivă a rutenilor din Galiția în Bucovina, a crescut semnificativ numărul evreilor și armenilor. Administrația generalului Spleny nu putea să influențeze efectiv aceste procese, fiindcă abia la 2 iulie 1776 a fost semnată la Balamutca convenția despre delimitarea noii frontiere dintre Imperiul habsburgic și Principatul Moldovei iar, la 12 octombrie 1777, populația Bucovinei a depus un jurământ de credință față de Curtea de la Viena.

Această stare de lucruri s-a schimbat simțitor după numirea generalului Enzenberg, în 1778, în calitate de guvernator militar al Bucovinei. Încă din anul 1779, autoritățile militare au reușit să reducă amploarea imigrărilor necontrolate ale rutenilor în Bucovina. Cu contribuția și susținerea nemijlocită a administrației au fost întemeiate, în anii 1784-1786, coloniile maghiare Hadikfalva, Joseffalva și Andreasfalva, colonia cu lipoveni de la Fântâna Albă și colonia cu mineri germani Iacobenii. În același timp, administrația lui Enzenberg a luat măsuri severe față de evrei, majoritatea fiind siliți să părăsească Bucovina.

Ca rezultat al imigrărilor neconținute din provinciile vecine, s-a mărit simțitor numărul românilor, rutenilor și hușanilor, aceștia însă (cu mici excepții) nu întemeiau sate noi, ci se stabileau în satele deja existente. Aceste procese migraționiste aveau loc de la sine, fiind provocate, în principal, de condițiile social-economice mai acceptabile din Bucovina. La începutul dominației

austriece autoritățile vieneze și locale au stimulat mărirea numerică a populației Bucovinei, însă, în primul rând erau luate în considerație interesele mercantiliste ale imperiului, de a storce un profit maxim din noua provincie. Din aceste considerente s-a sistat preconizata colonizare a zonei Prut și Nistru cu etnici germani, majoritatea fiind săraci și așezarea lor ar fi necesitat cheltuieli prea mari din partea statului.

Din cercetările efectuate reiese că la sfârșitul administrației militare, locuiau în Bucovina (cu excepția românilor, rutenilor și huțanilor) circa 8620 reprezentanți ai altor naționalități, dintre care 2350 maghiari, 1580 germani, 1540 evrei, 750 armeni, 400 lipoveni și 2000 țigani. Populația totală a Bucovinei era, în 1786, de circa 135000 locuitori (29102 familii sau 135494 persoane potrivit documentelor publicate de E. Hurmuzaki)¹²¹, adică alogenii constituiau atunci aproximativ 6,4% din totalul populației față de circa 7,2-7,3% în anul 1774. Colonizările din perioada administrației militare nu au modificat semnificativ ponderea străinilor în Bucovina, dar au constituit începutul înstrăinării acestei provincii, care la începutul dominației austriece avea o populație majoritară românească.

NOTE

1. J. Polek, *Ortschaftsverzeichnis der Bukowina aus dem Jahre 1775*, în *JBLM*, Czernowitz, I, 1893, p. 39.
2. *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, Partea I, II, Chișinău, 1975.
3. Pavel Țugui, *Populația Bucovinei în anii 1772-1774*, în "Academica", București, 1992, nr. 4 (16), p. 4-5; Ion Popescu, *De ce românii din Țara Fagilor sunt tratați în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge întotdeauna în 3 din 7 cazuri*, în *GB*, Cernăuți-București, 2/1994, p. 15-18; Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei în preajma anexării ținutului de către Austria*, în *RIM*, nr. 1 (25), Chișinău, 1996, p. 18-29.
4. J. Polek, *Ortschaftsverzeichnis...*, p. 30-40.
5. M. Popescu-Spineni, *Harta Bucovinei din anul 1774*, în *RIR*, vol. XI-XII (1941-1942), București, 1943, p. 159.
6. P. Dimitriev, *Narodonaselenie Moldavii*, Kișinev, 1973, p. 39
7. P. Țugui, *op. cit.*, p. 4-5; Ion Popescu, *op. cit.*, p. 17.
8. *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, Partea I, p. 397, 436, 438.
9. *Ibidem*, p. 412, 447-452, 456.
10. P. Dimitriev, *op. cit.*, p. 153.
11. Karl Czoernig, *Ethnographie der oesterreichischen Monarchie*, Wien, 1857, p. 74-80.
12. C. Ungureanu, *op. cit.*, p. 29.
13. I. Popescu, *op. cit.*, p. 17; P. Țugui, *op. cit.*, p. 4-5; *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, Partea I, p. 343, 373.
14. E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VII, București, 1876, p. 454; Ion Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, 1915, p. 94.
15. C. Ungureanu, *Procese migraționiste din Bucovina în perioada administrației militare (1774-1786)*, în *RIM*, nr. 1-2, Chișinău, 1997, p. 9.
16. R. Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Osterreich*, Innsbruck, 1902, p. 119.
17. I. Torouțiu, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București, 1916, p. 71.
18. R. Kaindl, *op. cit.*, p. 118.

19. D. Werenka, *Topographie der Bukowina zur ihrer Erwerbung durch Osterreich (1774-1785)*, Czernowitz, 1895, p. 185-195.
20. Mai detaliat vezi C. Ungureanu, *Procese migraționiste...*, p. 5-18.
21. D. Werenka, *op. cit.*, p. 173-177.
22. Ion Nistor, *Der nationale Kampf in der Bukowina*, București, 1918, p. 130
23. R. Kaindl, *op. cit.*, p. 244; F. A. Wickenhausen, *Molda oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bukowina*, Bd. II, Czernowitz, 1885, p. 125; *** *Die österreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, XX, Bd. Bukowina, Wien, 1899, p. 314; M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, București, 1993, p. 166.
24. Ion Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, în CC, Cernăuți 1925-1926, nr. 2-3, p. 454.
25. R. Kaindl, *op. cit.*, p. 245.
26. D. Werenka, *op. cit.*, p. 173-177.
27. R. Kaindl, *op. cit.*, p. 247.
28. *Ibidem*, p. 257.
29. *Ibidem*, p. 258.
30. *Ibidem*, p. 260.
31. *Ibidem*, p. 263.
32. *Ibidem*, p. 264.
33. *Ibidem*, p. 502-508.
34. *Ibidem*, p. 266.
35. *Ibidem*, p. 268.
36. Arh. SRC, fond 1, inv.4, dosar 19, f. 16
37. J. Polek, *Zur Frage der Errichtung einer rom.-kath. Bistums in der Bukowina*, în JBLM, 16, 1908, p. 33-34.
38. R. Kaindl, *op. cit.*, p. 258.
39. J. Polek, *Zur Frage der Errichtung...*, p. 30.
40. Arh. SRC, fond 1, inv. 4, dos. 19, fila 16.
41. R. Kaindl, *op. cit.*, p. 271.
42. *Ibidem*, p. 175.
43. J. Polek, *Ortschaftsverzeichnis...* p. 30-39.
44. R. Kaindl, *op. cit.*, p. 178.
45. J. Polek, *Die Lippowaner in der Bukowina*, Bd. I, Czernowitz, 1896, p. 20.
46. *Ibidem*, p. 3.
47. *Ibidem*, p. 3.
48. *Ibidem*, p. 18.
49. *Ibidem*, p. 5.
50. R. Kaindl, *op. cit.*, p. 206.
51. E. Hurmuzaki, *Documente*, vol. VII, p. 392-398.
52. R. Kaindl, *op. cit.*, p. 208.
53. J. Polek, *Die Lippowaner...*, p. 14.
54. *Ibidem*, p. 16.
55. *Ibidem*, p. 18.
56. R. Kaindl, *op. cit.*, p. 226.
57. J. Polek, *Die Lippowaner...*, p. 19.
58. Idem, *Die Vereinigung der Bukowina mit Galizien im Jahre 1786*, JBLM, 8, 1900, p.54.
59. R. Kaindl, *op. cit.*, p. 321.
60. Arh. SRC, fond 1, inv. 4, dos. 19, fila 16.

61. Șt. Purici, *Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775-1848*, în *AB*, an II, 2/1995, p. 360.
62. Ion Nistor, *Der nationale Kampf...*, p. 133.
63. R. Kaendl, *op. cit.*, p. 390.
64. *Ibidem*, p. 390.
65. J. Polek, *Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1783*, p. 63.
66. R. Kaendl, *op. cit.*, p. 395.
67. *Ibidem*, p. 398.
68. Arh. SRC, fond 1, inv. 1, dos. 218, fila 39.
69. R. Kaendl, *op. cit.*, p. 517-518.
70. *Ibidem*, p. 337.
71. J. Polek, *Zur Frage der Errichtung...*, p. 30-31.
72. *Die Zipser in der Bukowina*, în Neuland, Freilassing, 9/1956.
73. J. Polek, *Zur Frage der Errichtung...*, p. 30-31.
74. *Ibidem*, p. 30-31.
75. *Ibidem*, p. 33-34.
76. *Bukowina Heimat von Gestern*, Karlsruhe, 1956, p. 39.
77. Arh. SRC, fond 1, inv. 4, dos. 19, fila 16.
78. *Ibidem*.
79. J. Polek, *Das Entstehen und die Entwicklung der evangelischen Pfargemeinde in Czernowitz*, în JBLM, 5/1897, p. 58.
80. C. Ungureanu, *Colonizarea populației germane în Bucovina*, în *CC*, SN, Suceava, nr. 2 (12), 1996, p. 214.
81. Arh. SRC, fond 1, inv. 4, dos. 19, fila 20.
82. Eugen Glück, *Evreii din Bucovina în perioada 1774-1786*, în *AB*, an III, 1, 1996, p. 111-129, an III, 2, 1996, p. 363-387.
83. J. Polek, *Ortschaftsverzeichnis...*, p. 39.
84. C. Ungureanu, *Populația Bucovinei...*, p. 29.
85. *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, Partea I, p. 343, 370-373, 457.
86. C. Ungureanu, *Populația Bucovinei...*, p. 29.
87. *Geschichte der Juden in der Bukowina*, Tel Aviv, 1958, p. 12.
88. *Ibidem*, p. 12; J. Polek, *Statistik des Judenthums in der Bukowina*, în *Statistische Monatschrift*, XV, Wien, 1889, p. 257.
89. M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 167.
90. Eugen Glück, *op. cit.*, p. 119.
91. J. Polek, *Statistik des Judenthums...*, p. 251; Eugen Glück, *op. cit.*, p. 126.
92. Eugen Glück, *op. cit.*, p. 366.
93. R. Kaendl, *op. cit.*, p. 162.
94. Eugen Glück, *op. cit.*, p. 366.
95. *Ibidem*, p. 367; *Geschichte der Juden*, p. 17.
96. J. Polek, *Statistik des Judenthums...*, p. 253.
97. Eugen Glück, *op. cit.*, p. 369.
98. *Ibidem*, p. 371; R. Kaendl, *op. cit.*, p. 163.
99. Eugen Glück, *op. cit.*, p. 372.
100. R. Kaendl, *op. cit.*, p. 164.
101. Eugen Glück, *op. cit.*, p. 366.
102. J. Polek, *Statistik des Judenthums...*, p. 253.

103. *Ibidem*, p. 254.
104. J. Polek, *Die Armenien in der Bukowina*, în *JBLM*, 12/1904, p. 47.
105. *Ibidem*, p. 48.
106. J. Polek, *Ortschaftsverzeichnis...*, p. 39.
107. *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, Partea I, p. 343, 373.
108. R. Kaindl, *op. cit.*, p. 155.
109. M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 179.
110. Ignaz Luca, *Geographisches Handbuch von dem österreichischen Staate*, Wien, 1791, vol. VI, p. 327.
111. J. Polek, *Die Armenien...*, p. 56-57.
112. *Ibidem*, p. 65.
113. J. Polek, *Ortschaftsverzeichnis...*, p. 39.
114. C. Ungureanu, *Populația Bucovinei...*, p. 29.
115. *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, Partea I, p. 336-353.
116. A. Ficker, *Die Zigeuner in der Bukowina*, în *Statistische Monatschrift*, Wien, 5/1880, p. 250.
117. J. Polek, *Die Zigeuner in der Bukowina*, în *JBLM*, 13, 1905, p. 47.
118. *Ibidem*, p. 56.
119. *Ibidem*, p. 57-58.
120. A. Ficker, *op. cit.*, p. 255.
121. E. Hurmuzaki, *Documente*, vol. VII, p. 454.